

โครงการศึกษาการเคลื่อนย้ายประชากรและการใช้ถิ่นอาศัยย่อยของค้างคาวคุณกิตติ ภายใต้โครงการ อพ.สร.-จพ.

อ.ดร.ธงชัย งามประเสริฐวงศ์ และ ผศ.ดร.อาจง ประตัสสุนทรสาร

Thongchai Ngamprasertwong and Art-ong Pradatsundarasar

ภาควิชาชีววิทยา คณะวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ถนนพญาไท แขวงวังใหม่ เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ
10330

Department of Biology, Faculty of Science, Chulalongkorn University, Phyathai road, Pathumwan,
Bangkok, 10330

บทคัดย่อ

การศึกษาประชากรของค้างคาวคุณกิตติภายในถ้ำหินปูน บริเวณพื้นที่โครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ พื้นที่ผืนป่าตะวันตก เขาวังเขมร และแปลง 905 จังหวัดกาญจนบุรี การสำรวจขนาดประชากรค้างคาวคุณกิตติในพื้นที่ศึกษา ได้ทำการบันทึกวิธีโหวงจรปิดแบบอินฟราเรด ในขณะที่ค้างคาวคุณกิตติบินออกจากถ้ำ (เวลา 19:00-20:00 น.) โดยได้ดำเนินการบันทึกภาพที่ถ้ำพระ ในระหว่างวันที่ 20 ธันวาคม 2556, 24 กุมภาพันธ์ 2557 และ 21-23 เมษายน 2557 ด้วยกล้องวิธีโหวงจรปิดแบบอินฟราเรด สำหรับการศึกษาพฤติกรรมและการใช้ถิ่นอาศัยย่อยภายในถ้ำพระ ได้ทำการบันทึกวิธีโหวงจรปิดภายในถ้ำพระเพื่อศึกษาการใช้พื้นที่ของค้างคาวคุณกิตติหลังจากกลับมาจากการหากิน ในช่วงหัวค่ำ ด้วยกล้องวิธีโหวงจรปิดแบบอินฟราเรด นอกจากนั้นยังได้ทำการวาง data logger เพื่อทำการวัดอุณหภูมิและความชื้นสัมพัทธ์ในอากาศ ภายในถ้ำพระ (ถ้ำพระใหญ่ และถ้ำพระเล็ก) โดยได้ทำการติดตั้งในวันที่ 21 เมษายน 2557

1. บทนำ

พื้นที่โครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ พื้นที่ผืนป่าตะวันตก เขาวังเขมร และแปลง 905 มีลักษณะภูมิประเทศที่เป็นเชิงเขาและที่ราบบนเขา มีความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางไม่เกิน 560 เมตร สภาพภูเขาเป็นเขาหินปูน มีแม่น้ำแควน้อยไหลผ่าน จัดเป็นพื้นที่ประกอบด้วยถิ่นอาศัยที่หลากหลาย และยังคงมีป่าที่มีสภาพที่ค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ แม้ว่าพื้นที่บางส่วนจะเป็นเขตที่มีราษฎรอาศัยอยู่ทั่วไป จากการศึกษาที่ผ่านมา ถือได้ว่าพื้นที่บริเวณนี้มีทรัพยากรสิ่งมีชีวิตที่หลากหลาย มีสัตว์ที่หาพบได้ยากหลายชนิด เช่น ค้างคาวคุณกิตติ และนกเงือกกรมช้าง สมควรอย่างยิ่งที่จะต้องอนุรักษ์พื้นที่บริเวณนี้ไว้ ซึ่งการบริหารจัดการและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ อย่างยั่งยืนจำเป็นต้องอาศัยองค์ความรู้พื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรต่างๆ ในพื้นที่ ซึ่งรวมถึงข้อมูลเกี่ยวกับความหลากหลายของทรัพยากรสิ่งมีชีวิต ลักษณะถิ่นอาศัย และนิเวศวิทยาของสิ่งมีชีวิตนั้นๆ

ค้างคาวคุณกิตติ (*Craseonycteris thonglongyai*) เป็นสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมที่พบเฉพาะในผืนป่าตะวันตกของประเทศไทยและบริเวณใกล้เคียงเท่านั้น ค้างคาวคุณกิตติจะใช้เวลาส่วนใหญ่อาศัยอยู่ภายในถ้ำหินปูนที่มีสภาพเหมาะสมต่อการดำรงชีวิต และจะออกมาหา

กินในพื้นที่บริเวณใกล้เคียงเป็นระยะเวลาไม่นาน ในช่วงเวลาหัวค่ำและเช้ามืดเท่านั้น โดยอาหารหลักของค้างคาวคุณกิตติส่วนใหญ่คือแมลงชนิดต่างๆ ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ดังกล่าว อย่างไรก็ตามในพื้นที่ดังกล่าวมีถ้ำหินปูนเป็นจำนวนมาก และถ้ำแต่ละแห่งก็มีสภาพแวดล้อมภายในถ้ำที่แตกต่างกัน ซึ่งยังไม่มีการศึกษาเกี่ยวกับการเคลื่อนย้ายของประชากรค้างคาวคุณกิตติภายในถ้ำเดียวกันและระหว่างถ้ำแต่ละแห่ง รวมถึงพฤติกรรมของค้างคาวในการใช้ถิ่นอาศัยย่อยในช่วงเวลาต่างๆ ทำให้มีข้อมูลไม่เพียงพอในการศึกษานิเวศวิทยาประชากรและสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมต่อการดำรงชีวิตของค้างคาวคุณกิตติในพื้นที่ดังกล่าว นอกจากนี้พื้นที่โดยรอบของถ้ำที่เป็นแหล่งอาศัยของค้างคาวคุณกิตติบางส่วนเป็นเขตชุมชนและพื้นที่เกษตรกรรม ซึ่งมักจะมีกิจกรรมของมนุษย์ในรูปแบบต่างๆ ที่ส่งผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อสภาพแวดล้อม ถิ่นอาศัย และพื้นที่หากินของค้างคาวคุณกิตติ ดังนั้นการศึกษาโครงสร้างและการเคลื่อนย้ายประชากร ตลอดจนรูปแบบการใช้ถิ่นอาศัยย่อยในช่วงเวลาต่างๆ ของค้างคาวคุณกิตติในพื้นที่ดังกล่าวจัดได้ว่ามีความสำคัญและจะเป็นข้อมูลสำคัญในการติดตามการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่อาจเกิดขึ้นต่อประชากร พฤติกรรม และการดำรงชีวิตของค้างคาวคุณกิตติในพื้นที่ศึกษา และจะเป็นข้อมูลพื้นฐานที่สำคัญในการวางแผนการบริหารจัดการ และอนุรักษ์ค้างคาวคุณกิตติในพื้นที่ดังกล่าวได้อย่างเหมาะสมและยั่งยืน

2. วัตถุประสงค์ของโครงการ

ศึกษาโครงสร้างประชากร และติดตามการเคลื่อนย้ายประชากรของค้างคาวคุณกิตติในถ้ำต่างๆ รวมทั้งศึกษาพฤติกรรมและการใช้ถิ่นอาศัยย่อยภายในถ้ำหินปูนของค้างคาวคุณกิตติในแต่ละฤดูกาล บริเวณพื้นที่โครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริพื้นที่ผืนป่าตะวันตก เขาวังเขมร และแปลง 905 จังหวัดกาญจนบุรี

3. วิธีดำเนินการวิจัย

- 3.1 สํารวจขอบเขตการกระจายของค้างคาวคุณกิตติในแต่ละฤดูกาล โดยการใช้ bat detector ร่วมกับการวางตาข่ายและกับดักชนิดต่างๆ ในถิ่นอาศัยประเภทต่างๆ และบริเวณปากถ้ำหินปูนที่พบในพื้นที่ศึกษา
- 3.2 บันทึกภาพและข้อมูลของค้างคาวแต่ละตัวเกี่ยวกับ เพศ อายุ ขนาด น้ำหนัก และลักษณะสัณฐานวิทยาต่างๆ ของค้างคาวที่จับได้
- 3.3 ฝังไมโครชิพขนาดเล็กบริเวณใต้ผิวหนังด้านหลังคอของค้างคาวคุณกิตติที่จับได้ และนำไปปล่อยกลับคืนในบริเวณเดิมที่จับได้
- 3.4 บันทึกพิกัดภูมิศาสตร์ และข้อมูลทางนิเวศวิทยาอื่นๆ รวมทั้งลักษณะของถิ่นอาศัยย่อยของบริเวณที่พบค้างคาว และตำแหน่งของถ้ำหินปูนในบริเวณใกล้เคียง
- 3.5 ทำการปล่อยสัตว์ในบริเวณเดิมที่จับได้หลังจากได้ทำการบันทึกข้อมูลต่างๆ แล้ว
- 3.6 ติดตั้ง data logger เพื่อวัดปัจจัยทางกายภาพของสภาพแวดล้อมภายนอกถ้ำและในถิ่นอาศัยย่อยประเภทต่างๆ ภายในถ้ำที่เป็นแหล่งอาศัยของค้างคาวคุณกิตติ โดยจำแนกตามความสูงของเพดานถ้ำ ลักษณะโถงถ้ำ ตำแหน่ง และระยะทางจากปากถ้ำ พร้อมทั้งติดตั้งกล้องอินฟราเรดเพื่อตรวจสอบการใช้พื้นที่ของค้างคาวคุณกิตติใน

แต่ละถิ่นอาศัยย่อย และจำแนกชนิด เพศ อายุ และสถานะทางการสืบพันธุ์ของ
ค้างคาวที่พบวิเคราะห์ตัวอย่างและข้อมูลต่างๆ ที่ได้จากการศึกษาในภาคสนามและ
ในห้องปฏิบัติการ

- 3.7 เก็บตัวอย่างมูลค้างคาวจากบริเวณพื้นที่ที่เป็นบริเวณที่ค้างคาวเกาะอาศัยใน
ช่วงเวลาต่างๆ เพื่อนำไปวิเคราะห์ดีเอ็นเอของค้างคาว ด้วยเทคนิคเชิงโมเลกุลโดย
นำตัวอย่างไปทำการสกัดดีเอ็นเอและวิเคราะห์ลำดับนิวคลีโอไทด์ในห้องปฏิบัติการ
- 3.8 สรุปผลการศึกษา และประเมินสถานภาพของค้างคาวคุณกิตติในพื้นที่ศึกษา

ขอบเขตของการวิจัย

- เก็บข้อมูลเกี่ยวกับขนาดและโครงสร้างประชากร ขอบเขตการกระจาย และ
ถิ่นอาศัยของค้างคาวคุณกิตติที่พบในพื้นที่ศึกษา ในแต่ละฤดูกาล
- ศึกษาพฤติกรรมและรูปแบบการใช้ถิ่นอาศัยย่อยประเภทต่างๆ ภายในถ้ำที่เป็น
แหล่งอาศัยของค้างคาวคุณกิตติในแต่ละฤดูกาล

4. สถานที่ทำการวิจัยและเก็บข้อมูล

พื้นที่โครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ พื้นที่ผืนป่าตะวันตก
เขาวังเขมร และแปลง 905 จังหวัดกาญจนบุรี

5. ผลการดำเนินงาน

เนื่องจากค้างคาวคุณกิตติ *Craseonycteris thonglongyai* ถูกจัดเป็นสัตว์ป่า
คุ้มครอง ตามพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 อีกทั้ง IUCN ยังจัดให้
ค้างคาวคุณกิตติอยู่ในสถานะที่เสี่ยงต่อการสูญพันธุ์ ดังนั้นในการทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ
ค้างคาวคุณกิตติโดยเฉพาะอย่างยิ่งในการศึกษาวิจัยที่มีการจับตัวสัตว์จึงมีความจำเป็นต้อง
ได้รับอนุญาตให้ดำเนินการจากกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืชเสียก่อน อย่างไรก็ตาม
ตามคณะผู้วิจัยได้ดำเนินการขออนุญาตตามขั้นตอนของกรมอุทยานฯ แล้ว แต่ไม่ได้รับการ
อนุญาตให้จับค้างคาวคุณกิตติ ดังนั้นคณะผู้วิจัยจึงได้ปรับรูปแบบในการศึกษาวิจัยโดย
หลีกเลี่ยงการดักจับตัวค้างคาวคุณกิตติ และเปลี่ยนมาทำการศึกษาระบาดวิทยาจากการ
ถ่ายภาพหน้าปากถ้ำขณะที่ค้างคาวกำลังบินออกไปหากินด้วยกล้องวิดีโอวงจรปิดแบบ
อินฟราเรด และทำการศึกษาโครงสร้างประชากรของค้างคาวคุณกิตติจากมูลของค้างคาวคุณ
กิตติที่อยู่บนพื้นถ้ำ

สำหรับการสำรวจขนาดประชากรค้างคาวคุณกิตติในพื้นที่ศึกษา ได้ทำการบันทึกวิธีโอในขณะที่ค้างคาวคุณกิตติบินออกจากถ้ำ (เวลา 19:00-20:00 น.) โดยได้ดำเนินการบันทึกภาพที่ถ้ำพระ ในระหว่างวันที่ 20 ธันวาคม 2556, 24 กุมภาพันธ์ 2557 และ 21-23 เมษายน 2557 ด้วยกล้องวิดีโอวงจรปิดแบบอินฟราเรด ซึ่งขณะนี้กำลังอยู่ระหว่างการวิเคราะห์ข้อมูล

สำหรับการศึกษาพฤติกรรมและการใช้ถิ่นอาศัยย่อยภายในถ้ำพระ ได้ทำการบันทึกวิธีโอภายในถ้ำพระเพื่อศึกษาการใช้พื้นที่ของค้างคาวคุณกิตติหลังจากกลับมาจากการหากินในช่วงหัวค่ำ ด้วยกล้องวิดีโอวงจรปิดแบบอินฟราเรด โดยกำลังอยู่ระหว่างการวิเคราะห์ข้อมูล นอกจากนั้นยังได้ทำการวาง data logger เพื่อทำการวัดอุณหภูมิและความชื้นสัมพัทธ์ในอากาศ ภายในถ้ำพระ (ถ้ำพระใหญ่ และถ้ำพระเล็ก) โดยได้ทำการติดตั้งในวันที่ 21 เมษายน 2557

6. เอกสารอ้างอิง

- Bumrungsri, S., D.L. Harrison, C. Satasook, A. Prajukijtr, S. Thong-Aree and P.J.J. Bates. 2006. A review of bat research in Thailand with eight new species records for the country. Acta Chiropterologica 8: 325-360.
- Duangkhae, S. 1990. Ecology and behavior of Kitt's hog-nosed bat (*Craseonycteris thonglongyai*) in Western Thailand. Natural History Bulletin of Siam Society 38: 135-161.
- Francis C.M. 2008. A Field Guide to the Mammals of Thailand and South-East Asia. Tien Wah Press, Singapore.
- Lekagul, B. and J.A. McNeely. 1977. Mammals of Thailand. Association for the Conservation of Wildlife, Bangkok.
- Yokubol M., P. Piyapan and S. Daungkhae. 2006. Distribution, population trend, and threats of Kitt's hog-nosed bat (*Craseonycteris thonglongyai*) in Thailand. Journal of Wildlife Thailand 13: 61-73.
- Zeale, M.R.K., R.K. Bultin, A.G. Barker, D.C. Lees and G. Jones. 2010. Taxon-specific PCR for DNA barcoding arthropod prey in bat faeces. Molecular Ecology Resource 11: 236-244.